

LIETUVIŲ SPAUDOS EINAMOJI IR PREKYBINĖ BIBLIOGRAFIJA IKI 1864 m.

V. ZUKAS

Einamoji spaudos bibliografinė registracija yra pagrindinis klausimas kiekvienos šalies bibliografijos istorijoje. Jos tinkamas sutvarkymas ir reguliarus bibliografinių duomenų spausdinimas rodo ne tik aukštą krašto bibliografijos išsivystymo lygį, bet ir bendrą kultūros bei švietimo būklę. Dėl to einamosios spaudinių registracijos klausimo negalima nagrinėti tik siauru informaciniu-bibliografiniu aspektu — ją reikia traktuoti kaip svarbią kultūros istorijos problemą. Einamosios spaudinių registracijos būklė ir organizacija, jos užfiksuoti spaudos duomenys padeda pažinti ne tik krašto kultūros būklę, mokslo raidą, bet ir teikia ekonominių-statistinių duomenų apie spaudos leidimą, svarbiausius spaudos centrus, tautų kultūrinius ryšius ir bendradarbiavimą. Tuo būdu, einamoji nacionalinės spaudos bibliografija ne tik atvaizduoja kultūros ir švietimo, mokslo ir literatūros raidą, leidinių skaičiaus augimą arba mažėjimą, bet tam tikru mastu apibūdina ekonominį bei politinį krašto gyvenimą. Duomenų toms išvadoms teikia leidinių tematika, kalbos, kuriomis jie buvo leidžiami, spaudinių forma, tiražai, leidinių skaičius, tipografinis ir meninis apipavidalinimas ir kt.

Lietuvių spaudos einamoji bibliografinė registracija XIX a. pirmojoje pusėje ir XIX a. viduryje dar nėra plačiau nagrinėta. Trumpai apie lietuviškų knygų registravimą leidinyje „Журнал министерства народного просвещения“ rašė V. Biržiška „Lietuviškos bibliografijos istorijoje“¹. Šio žurnalo vietą lietuvių spaudos einamosios bibliografijos istorijoje pažymėjo J. Basiulis disertacijoje „Einamoji valstybinė spaudinių registracija Tarybų Lietuvoje“ J. Basiulis tą žurnalą apibūdino daugiausia bendrais bruožais, ir lietuvių bei Lietuvoje išleistų spaudinių registravimas jame detaliau neapibūdinamas.

Leidinio „Журнал министерства народного просвещения“ reikšmę rusų bibliografijos istorijai, jame spausdintos bibliografinės medžiagos pobūdį, jos paskirtį ir reikšmę nušvietė tarybiniai rusų bibliografijos istorikai N. Zdobnovas² ir L. Ravič³. Jie atskleidė daug vertingų duomenų šio žurnalo ir jame spausdintos bibliografijos istorijai. Smulkiau lietuvių ir Lietuvos spaudos registravimo šiame žurnale minėti autoriai nelietė.

¹ Biržiška V. Lietuviškos bibliografijos istorija. K., 1944, p. 19—20.

² Здобнов Н. В. История русской библиографии до начала XX века. Изд. 2-ое. М., 1951, с. 212—215.

³ Равич Л. М. Из истории государственной регистрации произведений печати в дореволюционной России.— «Труды» (Ленингр. гос. библиотечный ин-т им. Н. К. Крупской), т. 3, 1957, с. 207—225; Равич Л. М. Библиография в «Журнале министерства народного просвещения». — Ten pat, t. 5, 1959, p. 47—67.

Lietuvių bibliografijos istoriografijoje iki šiol beveik visai nebuvo liečiama einamoji bibliografinė spaudinių registracija, kurią vykdė Vilniuje leisti periodiniai leidiniai. Tuo atžvilgiu pirmiausia yra paminėtinas laikraštis „Kurjer wileński“. Reguliariai apie naujus spaudinius Lietuvos gyventojus informuodavo Lietuvoje leidžiami prekybinės bibliografijos katalogai bei reklaminiai literatūros sąrašai.

Šio straipsnio tikslas yra apibūdinti spaudos einamosios ir prekybinės bibliografijos būklę Lietuvoje iki lietuvių spaudos uždraudimo.

1795 m. prie Rusijos prijungus Lietuvą, joje išleisti spaudiniai tapo rusų bibliografijos objektu ir buvo įtraukiami į registracinio pobūdžio bibliografijos darbus.

Vienas pirmųjų einamosios bibliografinės registracijos bandymų Rusijoje buvo A. Storcho ir F. Adelungo veikalas „Sisteminė Rusijos literatūros apžvalga“ („Систематическое обозрение литературы в России в течение пятилетия — с 1801 по 1806“). Šio veikalą pirmoji dalis, parašyta A. Storcho, apima leidinius rusų kalba, o 2-ji, F. Adelungo parašyta, dalis apima spaudinius, išleistus kitų tautų kalbomis. Pradžioje šis darbas buvo išspausdintas žurnale „Russland unter Aleksander dem Ersten“, o vėliau atskirais leidiniais: pirmoji dalis pasirodė 1810, antroji — 1811 metais. Buvo numatyta ir ateityje leisti Rusijos spaudos bibliografijas penkmečiais. F. Adelungo sudarytos bibliografijos dalyje „Užsienio literatūra Rusijoje“ („Иностранная литература в России“) buvo užregistruoti šeši 1801—1806 metų Vilniaus bei Mintaujos lietuviški spaudiniai. Tai buvo vienas pirmųjų lietuviškų knygų bibliografavimo faktų Rusijos teritorijoje, pirmasis bandymas sistemingai informuoti visuomenę apie išeinančius lietuviškus spaudinius.

Einamoji bibliografija rusų žurnaluose

Didelės reikšmės lietuvių bibliografijos istorijai turėjo leidinys „Журнал министерства народного просвещения“ (toliau vadinsime švietimo ministerijos žurnalu), kuriame nuo 1837 iki 1855 m. birželio mėn. buvo spausdinama Rusijos spaudos einamoji valstybinė bibliografija. Spaudinių registracija žurnale buvo atliekama Peterburgo Viešojoje bibliotekoje gaunamo privalomojo egzemplioriaus pagrindu. N. Zdobnovas rašė⁴, kad einamoji spaudinių registracija švietimo ministerijos žurnale buvo įvesta cenzūriniais, policiniais tikslais („охранительные цели“), vėlesni tarybiniai tyrinėtojai pažymėjo, kad žurnalo leidėjai, esą, suprato einamosios spaudinių bibliografijos kultūrinę-istorinę reikšmę⁵. 1837—1838 m. bibliografinė medžiaga buvo spausdinama pačiame žurnale, o nuo 1839 m. leidžiamame priede „Naujai išleistų knygų rodyklė“ („Указатель вновь выходящих книг“). Literatūra šioje bibliografijoje buvo klasifikuojama sistetine tvarka (schema keitėsi), spaudinių aprašas detalus. „Naujai išleistų knygų rodyklės“ trūkumai — gausios spragos, aprašo klaidos ir pagalbinių rodyklių stoka.

Švietimo ministerijos žurnale buvo registruojami ir Lietuvos teritorijoje išleisti spaudiniai bei už Lietuvos ribų (Peterburge, Mintaujoje, Daugpilyje ir kt.) išleisti lietuviški spaudiniai. Pastarieji buvo registruojami, remiantis Vilniaus ir kitų cenzūros komitetų į Peterburgo Viešąją biblioteką siunčiamais privalomais egzemplioriais arba žiniomis apie išleistus spaudinius. Po vieną kitą lietuvišką spaudinį užregistruota „Len-

⁴ Здобнов Н. А. История русской библиографии до начала XX века. Изд. 2-ое. М., 1951, с. 213, 215.

⁵ Общая библиография. Учебник для библиотечных институтов. М., 1957, с. 94

kijos karalystėje išleistų knygų“ sąrašuose, pvz., 1853 m. Suvalkuose išleista knyga „Tiesiausės kieleš“ (1855). 1835 m. Rusijoje išleistų knygų apžvalgoje⁶ nurodytos trys tų metų lietuviškos knygos („Prawadnikas“ ir du leidiniai „Spasabas apierawojyma“). Daugiausia lietuviškų spaudinių buvo registruojama sisteminėje „Naujai išleistų knygų rodyklėje“. Per aštuoniolika ir pusę metų šiame žurnalo priede buvo užregistruota šimtas penki lietuviški spaudiniai. Pateikiame duomenis, kiek švietimo ministerijos žurnale buvo užregistruota lietuviškų knygų:

1837 — 3	1846	— 8
1838 — 1	1847	— 7
1839 — 2	1848	— 9
1840 — 3	1849	— 9
1841 — 2	1850	— 4
1842 — 3	1851	— 8
1843 — 2	1852	— 8
1844 — 4	1853	— 11
1845 — 6	1854	— 10
	1855 (sausis—birželis)	— 5

Iš viso 105 knygos

Palyginę šiuos duomenis su V. Biržiškos „Lietuvių bibliografijos“ 2-sios dalies medžiaga (1800—1864), matome, kad švietimo ministerijos žurnale spausdinama lietuvių bibliografija nebuvo išsami — joje buvo nemaža spragų. Jei, pvz., 1839, 1840, 1843 m. leidiniai buvo užregistruoti visi, tai, pvz., 1847 m. iš 11 leidinių buvo užregistruoti 7, 1848 m. iš 11 užregistruoti 9 ir pan. Tos spragos atsirado dėl cenzūros komitetų kaltės, kurie neprisiųsdavo visų privalomųjų egzempliorių arba duomenų apie išleistas knygas.

Lietuviški spaudiniai buvo aprašomi originalo kalba, aprašas detalus: nurodoma antraštė (ilgos antraštės kartais trumpinamos), paantraštė, autorius bei vertėjas, leidimo vieta, spaustuvė, leidimo metai, puslapių ir spaudos lankų skaičius, formatas.

Didelis lietuviškų knygų aprašo trūkumas — gausios korektūros ir rašybos klaidos. Kartais knygų bibliografiniame apraše pasitaiko labai iškreiptų ir visai nesuprantamų žodžių. Visa tai menkino šios bibliografijos informacinę reikšmę ir darė sunkiai panaudojamą kitiems bibliografijos darbams.

1837—1855 m. lietuvių spaudos produkcijoje vyravo religinio turinio leidiniai, dėl to lietuviškų spaudinių gausiausia užregistruota religinės literatūros skyriuje („борословие“). Elementoriai buvo registruojami elementorių („азбуки“) arba kalbotyros skyriuose. S. Daukanto išleista K. Nepoto knyga „Giwatas didiųjų karwajdū“ (1846) — istorijos, J. Varno (S. Daukanto) „Siejamoses paszaro—žoles“ — pramonės, technologijos ir žemės ūkio skyriuje. Po keletą knygų užregistruota įvairaus turinio spaudinių skyriuose („смесь“ ir „разные сочинения“).

Tačiau šioje bibliografijoje buvo nemaža ir netiksliai suklasifikuotų lietuviškų spaudinių. Tai ypač liečia pasaulietinio turinio leidinius. Paimkime, pvz., 1848 m. leidinius. Tų metų bibliografijoje į religinės literatūros skyrių įtraukti du L. Ivinskio kalendoriai (1848 ir 1849 m.), M. Valančiaus istorijos veikalas „Zemajtiu wiskupiste“, S. Daukanto „Naudinga bittiu knygele“ ir „Naujes mokslas“. Be to, religinės literatūros skyriuje užregistruotos S. Daukanto „Dajnes Zemajtiu“ (1846), „Mokslas skaytima raszta lietuwiszka“ (1853) ir nemaža kitų.

⁶ «Журнал министерства народного просвещения», 1838, август, с. 413—414.

Nežiūrint į bibliografinio aprašo ir klasifikacijos klaidas, kurios menkino spausdintos bibliografijos informacinę ir mokslinę reikšmę, lietuviškų knygų registravimas švietimo ministerijos žurnale yra labai reikšmingas. Žurnalas teikė sistemingų žinių apie naujus įvairiose Rusijos vietose išleistus lietuviškus spaudinius per 18 metų ir informavo gyventojus apie knygų produkciją. (Pilno lietuvių spaudos vaizdo švietimo ministerijos žurnalas negalėjo duoti, nes jis neapėmė Rytų Prūsijoje spausdinamų leidinių.) Švietimo ministerijos žurnale užregistruotos bibliografinės medžiagos reikšmė išryškėja, palyginus jos duomenis, pvz., su L. Ivinskio 1860 m. kalendoriuje išspausdintu sąrašu „Surinkimas“⁷. L. Ivinskis dvigubai didesniais laiko tarpui (1824—1859) užfiksavo per pusę mažiau — tik 47 spaudinius. Švietimo ministerijos žurnale pateikti duomenys apie kai kurias knygas yra vieninteliai, nes pačių knygų jokioje bibliotekoje neišliko ir greičiausiai yra dingusios. Prie tokių tik iš šaltinių žinomų spaudinių reikia skirti, pvz., tokius spaudinius:

Broma Atwierta, par Kuniga N. Olszewski. Wilniuje, 1847. 348 стр. in-12 (14¹/₂ листов).

Senas Auksa Ałtorius [. . .] Wilniuje, kasztu yr Spaustuwi A. Dworciaus, 1851. 546 стр. in-12 (22³/₄ листа).

Tik iš šaltinių — švietimo ministerijos žurnalo bibliografinių priedų ir R. Rafalovičiaus katalogo „Lenkiškų knygų rodyklė“ („Wykaz książek polskich“, 1859) — žinomas 1851 m. Vilniaus spaudinys „Rožančius“ (M. Zymelovičiaus sp., 298 p.).

Švietimo ministerijos žurnalas leidžia patikslinti kai kurių spaudinių leidimo duomenis. Pvz., Vilniuje M. Zymelovičius išspausdino elementorių „Mokslas skaytima raszta“, kuriame nurodyta 1852 m. leidimo data. Šis leidinys užregistruotas 1851 m. leidinių bibliografiniame sąraše. Tuo būdu, tikroji šios knygos pasirodymo data yra 1851 m. Reikšmingų lietuvių spaudos bibliografijai duomenų švietimo ministerijos žurnale užfiksuota ir daugiau.

Periodiškai leidžiamas švietimo ministerijos žurnalas dėl reakcinio jo turinio nebuvo populiarus ir platesnei visuomenei mažai žinomas. Prie žurnalo leidžiamas bibliografijos priedas nepasiekė platesnių visuomenės sluoksnių ir mažai buvo panaudojamas. Duomenis apie lietuvių spaudą iš šio žurnalo XIX a. vidurio lietuvių bibliografai taip pat mažai panaudojo.

Švietimo ministerijos žurnale sukauptą bibliografijos medžiagą pirmasis plačiau panaudojo tik XIX a. pabaigos lietuvių bibliografas S. Baltramaitis, ruošdamas lietuvių spaudos bibliografiją „Lietuviškų ir senųjų prūsų knygų sąrašas“⁸. Vėliau švietimo ministerijos žurnalo bibliografinę medžiagą peržiūrėjo V. Biržiška, ypač ruošdamas rankraštyje likusį „Lietuvių bibliografijos“ 2-ąjį leidimą. Bibliografinę medžiagą, užfiksuotą leidinyje „Журнал министерства народного просвещения“, tarybiiais metais peržiūrėjo Lietuvos TSR Knygų rūmų bibliografai, ruošdami lietuvių spaudos nacionalinę bibliografiją.

Švietimo ministerijos žurnale spausdinta bibliografijos medžiaga lietuvių bibliografijos istorijai yra reikšminga ne tik dėl užregistruotų lietuviškų spaudinių. Bibliografiame žurnalo priede buvo registruojami visi Lietuvoje išleisti spaudiniai lenkų, rusų, lotynų, žydų ir kitomis kalbomis. Tų spaudinių tarpe yra nemaža lituanikos leidinių. Panagrinėkime 1846 m. švietimo ministerijos žurnalo bibliografinio priedo medžiagą. Pagrindiniame sisteminiame „Naujai išleistų knygų sąrašas“ užregistruo-

⁷ Zr. Zukas V. L. Ivinskio ir L. Potockio bibliografijos darbai.—„Bibliotekini kystės ir bibliografijos klausimai“, t. III, V., 1964, p. 137—145.

⁸ Список литовских и древне-прусских книг. . . С.-Петербург, 1892. 96 с.; 2-ое изд., 1904. 218 с.

ta 1150 vienetai. Iš jų lietuviškų spaudinių buvo užregistruota 8 (5 išleisti Peterburge, 2 Vilniuje ir 1 Mintaujoje), Vilniaus spaudinių — 100 (be to, keliolika leidinių žydų kalba, kuriems nenurodyta leidimo vieta, tačiau daugiausia jų buvo išleidžiama Vilniuje), Kauno — 3, Gardino — 10 (9 numeriai periodinio leidinio „Ondyna Druskienickich źródeł“ ir viena knyga). Tais metais buvo užregistruota apie 20 lituanikos leidinių (J. Kraševskio Vilniuje leistas istorijos, filosofijos, literatūros ir meno žurnalas „Atheneum“, Druskininkų žurnalas „Ondyna“, keletas istorijos veikalų, pvz., „Telšių apskrities aprašymas“ („Opisanie powiatu Telszewskiego w Gubernii Kowieńskieji w dawnem Xięstwie Zmujdzkiem polożonego przez M. G.“) ir kt. Nemaža lituanikos leidinių užregistruota kitų metų bibliografiniuose prieduose. Tai L. Jucevičiaus knygos apie Lietuvą bei jo paruošti lietuvių tautosakos vertimai, T. Narbuto Lietuvos istorijos tomai, J. Kraševskio istorijos ir literatūros veikalai („Vilnius“, „Literatūrinės studijos“ ir kt.), grožinės literatūros kūriniai („Anafielas“, „Vitolio rauda“), Ig. Chodzko knygos „Lietuviški paveiksliai“ („Obrazy litewskie“), J. Jaroševičiaus istorijos veikalas „Lietuvos vaizdas“ („Obraz Litwy“), J. Richterio knyga apie Lietuvos linus, J. Kraševskio ir K. Volfango knyga „Druskininkai“, lietuviškus spaudinius registravęs A. Jocheio bibliografijos veikalas ir kt.

Tuo būdu, švietimo ministerijos žurnalo bibliografinė medžiaga yra reikšminga, ne tik ruošiant lietuvių spaudos, bet ir lituanikos bibliografijas. Svetimo ministerijos žurnalo bibliografinė medžiaga yra reikšminga, tiriant XIX a. vidurio Lietuvos spaudos istoriją, Vilniaus spaustuvių produkciją ir kt.

1855 m. viduryje nutrūkus einamajai spaudinių registracijai švietimo ministerijos žurnale, bibliografinę medžiagą spausdino literatūrinis žurnalas „Отечественные записки“. Jame nuo 1856 m. buvo spausdinamas bibliografinis priedas „Bibliografiniai lapeliai“ („Библиографические листки „Отечественных записок“). Be to, šis priedas išėdavo ir atskirais leidiniais. Spausdinama bibliografija, kaip nurodoma įžangoje, turėjo informuoti visuomenę apie naujus leidinius. Spaudinių registracija buvo atliekama Peterburgo Viešojoje bibliotekoje gaunamo cenzūrinio privalomojo egzemplioriaus pagrindu. Bibliografiją spaudai paruošdavo bibliografas V. Mežovas. Literatūra buvo klasifikuojama sisteminė tvarka.

Žurnalo „Отечественные записки“ „Bibliografiniuose lapeliuose“ buvo registruojami taip pat Rusijos teritorijoje, daugiausia Vilniuje, išleisti lietuviški spaudiniai. Pvz., 1856 m. žurnalo „Отечественные записки“ 6-jame numeryje buvo užregistruoti nuo kovo 15 iki gegužės 15 d. išleisti spaudiniai; jų tarpe buvo trys lietuviškos knygos. Tų pat metų „Отечественные записки“ 8-jame numeryje užregistruotas elementorius „Mokslas skaitima“, atskirame lapelių formos leidinių sąrašė — „Kuryi szłowyna mani... Patentas rožancziaus...“, 9-jame numeryje 3 knygos. Iš viso užregistruota 10 lietuviškų knygų bei lapelių formos spaudinių, jų tarpe iš kitų šaltinių nežinomų spaudinių, pvz., „Patentas rožancziaus“.

Palyginus šiuos duomenis su V. Biržiškos „Lietuvių bibliografija“, matome, kad „Bibliografiniuose lapeliuose“ trūksta 3 Vilniaus leidinių. Vadinasi, spaudinių registracija nebuvo visiškai išsami.

Bibliografinis aprašas detalus, originalo kalba, tačiau vietomis trumpinama antraštė. Išsamiai pateikta kiekybinė spaudinio charakteristika: puslapių ir lankų skaičius, formatas. Pagrindiniai aprašo duomenys (antraštė, autorius ir kt.) išversti ir į rusų kalbą. Apraše nurodyta, kad spaudinys išleistas lietuvių kalba. Taigi, žurnale „Отечественные записки“ lietuviškų spaudinių aprašas yra tobulesnis negu švietimo ministerijos žurnalo bibliografiniuose prieduose.

1857 m. spaudinių registracija žurnale „Отечественные записки“ buvo toliau tęsiama — ketvirčiais išeidavo specialus priedas „Bibliografiniai lapeliai“. Juose buvo užregistruota lietuviškų spaudinių. Pvz., tų metų „Bibliografinių lapelių“ 2-jame numeryje buvo užregistruotos knygos „Kielawiedis“ ir „Kialetas žodziu...“ Žurnale „Отечественные записки“ buvo užregistruoti ir kitomis kalbomis Lietuvoje išleisti leidiniai, jų tarpe lituanikos leidiniai.

Tuo būdu, rusų žurnaluose „Журнал министерства народного просвещения“ ir „Отечественные записки“ daugiau kaip dvidešimt metų buvo registruojamos greta kitų spaudinių lietuviškos knygos (iš viso užregistruota apie 120). Be to, juose buvo užregistruota keletas tūkstančių Lietuvoje, ypač Vilniuje, kitų tautų kalbomis išspausdintų knygų. Minėtų žurnalų bibliografiniuose prieduose užregistruota apie du šimtus penkiasdešimt lituanikos leidinių. Visa ši medžiaga, nepaisant spragų, metodinių klaidų, aprašo netikslumų, turėjo informacinės-bibliografinės reikšmės tuo metu, ji teikė vertingų istorinių duomenų vėlesnių metų bibliografams ir Lietuvos kultūros istorijos tyrinėtojams.

Einamoji bibliografija Vilniaus spaudoje

Pirmoji Lietuvoje išleistų spaudinių einamoji bibliografija pasirodė Vilniaus gubernijos oficialiojo tęstinio leidinio „Памятная книжка Виленской губернии на 1853 год“ priede „Vilniaus gubernijos istorinės-statistinės apybraižos“ („Исторически-статистические очерки виленской губернии“). Jame buvo išspausdinta 1852 m. Vilniaus spaudos bibliografija, kurioje užregistruota tų metų miesto spaustuvių produkcija⁹. Iš viso į bibliografiją įtraukta 93 spaudiniai (tomai): 79 lenkų kalba, 7 žydų, 4 rusų, 1 lotynų. Lietuvių spaudą atstovauja tik du A. Dvorco spaustuvėje išspausdinti leidiniai: „Mokslas skaytima raszta lietuviszka diel mažu wayku“ ir „Rožanczius“. Literatūra bibliografijoje suklasifikuota spaustuvėmis: J. Zavadskio (53 kn.), T. Gliuksbergo (23), A. Dvorco (9) ir M. Romo (7). Knygos klasifikuojamos autorių bei antraščių abėcėlės tvarka.

Vilniaus spaudos 1852 m. bibliografija yra nepilna. Pakanka palyginti jos duomenis su švietimo ministerijos žurnale spausdinta bibliografijos medžiaga, kad pamatytume jos stambias spragas: leidinyje „Журнал министерства народного просвещения“ užregistruoti 156 tų metų Vilniaus spaudi iai.

Švietimo ministerijos žurnale išspausdintoje tos bibliografijos recenzijoje¹⁰ nurodyta, kad joje neužregistruotas Vilniaus žurnalas „Atheum“ ir du laikraščiai. Be to, bibliografijos autoriui prikišama, kad apraše ne visur nurodyti spaudos lankai, o be šių duomenų, esą, negalima susidaryti tikslaus vaizdo apie Vilniaus spaustuvių produkciją. Recenzijos gale daroma išvada, kad, pagal tos bibliografijos duomenis, Vilniaus spaustuvėse 1852 m. buvo išspausdinta 1200 spaudos lankų.

Kitose šio leidinio knygose Vilniaus spaudos bibliografija nebuvo tęsiama¹¹. Matyti, nenorėta dubliuoti švietimo ministerijos žurnale spausdinamos bibliografijos.

⁹ Виленская библиография за 1852 год. Книги, напечатанные в течении 1852 года.— В кн.: Исторически-статистические очерки Виленской губернии. Вильна, 1853, с. 121—127.

¹⁰ «Журнал министерства народного просвещения», LXXVII, 1853, апрель, с. 64.

¹¹ V. Biržiška „Lietuviškos bibliografijos istorijoje“ (K., 1944, p. 26) pažymi, kad leidinyje „Памятная книжка Виленской губернии“ Vilniaus bibliografija buvo spausdinama keletą metų. Kitų metų Vilniaus bibliografijos sąrašų tame leidinyje surasti nepavyko.

Kitas epizodinis Vilniaus spaudos bibliografijos darbas buvo išspausdintas Vilniaus almanache „Pismo zbiorowe wileńskie“ („Vilniaus rinkinys“). Šis leidinys buvo leidžiamas 1859—1862 m. Jame buvo spausdinama grožinė literatūra, moksliniai straipsniai, laiškai ir kt. Leidinyje „Pismo zbiorowe wileńskie“ buvo išspausdinta straipsnių liuanistikos klausimais, lietuvių bibliografijai reikšmingų darbų. Vilniaus spaudos produkcijos vaizdą bei duomenų apie Vilniaus, tame tarpe ir lietuviškus, spaudinius pateikė 1859 metams skirtas leidinys, kuriame buvo išspausdinta „1858 metų Vilniaus bibliografija“¹². Siame sąrašė registruojamos tais metais Vilniuje išleistos lenkų, lietuvių, rusų, hebrajų, lotynų ir kitomis kalbomis knygos. Iš užregistruotų 209 knygų 16 buvo lietuviškos. Duomenys apie knygas greičiausiai buvo gauti iš Vilniaus cenzūros komiteto. Sąrašė spaudiniai dėstomi chronologine tvarka pagal prisiuntimo į cenzūros komitetą laiką. Bibliografinis aprašas detalus ir tikslus.

Bibliografijos gale pridėta lentelė, kurioje knygos suklasifikuotos kalbomis, spaustuvėmis, nurodomi duomenys apie knygų dydį (lankų skaičius) ir kt.

1858 m. Vilniaus spaudos bibliografija reikšminga ne tik kaip Vilniaus spaudos einamosios bibliografijos faktas. Šis darbas įdomus ir kaip bibliografinio-statistinio tyrinėjimo mėginimas — buvo siekiama ne tik pateikti žinių apie išleistas knygas, bet ir įvairiais atžvilgiais jas apibūdinti.

Labai reikšmingas XIX a. lietuvių bibliografijos istorijos faktas buvo keletą metų spausdinta naujų leidinių einamoji bibliografija Vilniuje leidžiamame laikraštyje „Kurjer wileński“. Šis laikraštis (nuo 1834 m. turėjo greta antraštę rusų kalba — „Виленький вестник“) buvo carinės administracijos oficialus, skelbęs oficialius raštus, įvairias informacijas bei užsienio žinias. Kultūros klausimams laikraštyje beveik visiškai nebuvo skiriama vietos. Nuo 1860 m. pradžios laikraščio leidimą perėmė veiklus spaudos ir kultūros veikėjas, žurnalistas ir rašytojas A. Kirkoras. Nors leidinys savo procarinių idėjų pozicijų iš esmės nepakeitė, tačiau buvo žymiai praplėsta jo tematika, paskirta daug vietos kultūros, literatūros bei kitiems klausimams. Daug medžiagos buvo spausdinama vietinio gyvenimo temomis. Laikraštis, kaip buvo pažymėta jo programiniame straipsnyje, stengėsi tapti vietinio moralinio ir intelektualinio gyvenimo organu¹³. „Kurjer wileński“, nors gana retai, spausdindavo straipsnius lietuvių kalbos, istorijos, spaudos bei kitais klausimais. Jame, pvz., aktyviai bendradarbiavo M. Akelaitis, lietuvių kalbos klausimus tyrinėjęs S. Mikuckis ir kiti. „Kurjer wileński“ nuo 1860 m. ėmė spausdinti daug bibliografinės medžiagos. Laikraščio programoje buvo numatoma spausdinti kritikos ir bibliografijos medžiagą, literatūros bei periodikos apžvalgas¹⁴. Laikraštyje „Kurjer wileński“ buvo spausdinama įvairi bibliografinė medžiaga. Jau pirmuose 1860 m. numeriuose sutinkame „bibliografijos žinias“ — lenkų kalba įvairiose vietose išleistų knygų apžvalgas. Buvo spausdinama nemaža įvairių sričių literatūros apžvalgų, pvz., žemės ūkio¹⁵, ekonomikos¹⁶ ir kitais klausimais. „Kurjer wileński“ spausdindavo svarbesniųjų Vilniaus leidinių apžvalgas. Pvz., 1862 m. lenkų rašytojas L. Kondratavičius-Sirokomlė išspausdino bibliografinę apžvalgą

¹² Bibliografija wileńska na rok 1858.— Kn.: Pismo zbiorowe wileńskie na rok 1859. Wilno, 1859, p. 23—36.

¹³ „Kurjer wileński“, 1859, 29 grudnia, Nr. 101.

¹⁴ „Kurjer wileński“, 1860, 31 maja, Nr. 42.

¹⁵ Przegląd pism rolniczych.—„Kurjer wileński“, 1860, 18 marca, Nr. 23; Bibliografija gospodarska.—„Kurjer wileński“, 1862, 2 lutego, Nr. 10.— Podpis: T. S.

¹⁶ Dzieła o ekonomji politycznej.—„Kurjer wileński“, 1860, 18 marca, Nr. 23.

„1861 metais Vilniuje išleisti spaudiniai“¹⁷. Keliuose laikraščio numeruose jis apžvelgė lenkų kalba išleistus spaudinius atskiromis mokslo šakomis: religiniai raštai, grožiniai kūriniai (poezija, drama, atsiminimai, apysakos), mokslo darbai (istorija, gamtos mokslai bei kelionių aprašymai) ir kt.

Didžiausios kultūrinės ir bibliografinės reikšmės turėjo 1860—1862 m. laikraštys „Kurjer wileński“ spausdinta Vilniaus spaudinių einamoji bibliografija. Pirmą kartą ji pasirodė 1860 m. vasario 5 d. numeryje antrašte „Vilniaus bibliografija“, kurioje buvo registruojama 1859 m. lapkričio—gruodžio mėnesiais pasirodę spaudiniai. Nuo to laiko iki 1862 m. pabaigos reguliariai buvo spausdinama vieno, o rečiau dviejų mėnesių laiko tarpu pasirodžiusių spaudinių bibliografijos antrašte „... metų... mėnesio bibliografijos žinios“ (pvz., „Wiadomość bibliogr. za kwiecień miesiąc 1862“)¹⁸. Bibliografinę medžiagą laikraščiu, greičiausiai, pristatydavo Vilniaus cenzūros komitetas, kuris gaudavo tam tikrą visų išleidžiamų spaudinių privalomųjų egzempliorių skaičių.

Spaudinių registracija laikraščio puslapiuose nutrūko 1863 m. pradžioje. Svarbiausia priežastis — prasidėjęs 1863 m. sukilimas Lietuvoje bei tais metais labai sumažėjusi spaudos produkcija. 1863 m. gegužės mėn. „Kurjer wileński“ rašė: „Vilniaus spaustuvės paskutiniu laiku beveik visiškai nedirba, išleido vos keletą mažos apimties ir nedidelės vertės brošiūrų“¹⁹.

Laikraštyje „Kurjer wileński“ buvo registruojami įvairios formos spaudiniai (knygos, atskiri lapai, gaidų rinkiniai ir kt.). To meto Vilniaus spaudiniai buvo leidžiami įvairiomis kalbomis. Greta leidinių lenkų kalba daug buvo spausdinama lotynų ir hebrajų, nemaža rusų, vokiečių, be to, po vieną kitą latvių, prancūzų kalbomis. Šių leidinių tarpe buvo keliolika lituanikos knygų (apie Lietuvos istoriją, gamtą, gyventojus ir pan., pvz., I. Chodzko „Lietuvos padavimai“, „Nemunas nuo versmės iki žiočių“ ir kt.).

Laikraštyje „Kurjer wileński“ buvo užregistruota kelios dešimtys lietuviškų spaudinių. Štai duomenys apie lietuviškų spaudinių registravimą:

Metai	mėnuo	bendras spaudinių skaičius	lietuviškų knygų skaičius
1859	lapkritis—gruodis	44	3
1860	sausis—gruodis	211	20
1861	sausis—gruodis	196	19
1862	sausis—lapkritis	148	18
Iš viso:		599	60

Lietuviški spaudiniai sudarė 10 procentų visos to meto Vilniaus spaudos produkcijos. Pagal tematiką tai buvo daugiausia religinio turinio raštai, elementoriai, L. Ivinskio kalendoriai, keletas pasaulietinio turinio knygelių (M. Akelaičio „Kwestorius“, K. Aleknavičiaus „Pasakos pritikimaj weselos ir giesmes“ ir kt.). „Kurjer wileński“ sąrašuose buvo užregistruota taip pat keletas už Lietuvos ribų (Mintaujoje J. Stefenhageno bei Leipcego Goeseke spaustuvėse) išspausdintų lietuviškų spaudinių.

Spaudinių registracija „Kurjer wileński“ puslapiuose nebuvo išsami. Palyginę šio laikraščio bibliografijos duomenis su V. Biržiškos „Lie-

¹⁷ Syrokomla Wł. Dziela wyszłe w Wilnie w ciągu 1861 roku.—„Kurjer wileński“, 1862, 16 stycznia, Nr. 5; 23 stycznia, Nr. 7 [ir kt.].

¹⁸ „Kurjer wileński“, 1862, 15 maja, Nr. 38.

¹⁹ „Kurjer wileński“, 1863, 9 maja, Nr. 50.

tuvių bibliografijos“ 2-ja dalimi, matome nemaža spragų — neužregistruota apie 20% lietuviškų Vilniaus spaudinių. Gali būti, kad cenzūros komitetas nepristatydavo knygų arba ne visos knygos buvo įtraukiamos į sąrašus. Galimas ir toks atvejis, kad pakartotiniai tų pačių knygų leidimai nebuvo pristatomi cenzūros komitetui ir dėl to nepatekdavo į bibliografiją. Yra žinomi to meto spaudiniai, išleisti be cenzūros žinios, pvz., J. Zavadskio išspausdinta knyga „Kałwaria“ (1861) ir kt. Stambios spragos Vilniaus spaudinių bibliografijoje žymiai menkino jos informacinę vertę bei kultūrinę-istorinę reikšmę.

Nepaisant spragų, laikraštyje „Kurjer wileński“ išspausdinta bibliografija pateikė gausių duomenų apie 1860—1862 m. Vilniaus lietuviškus spaudinius. Keletas 1862 m. spaudinių iki šiol nebuvo užregistruoti kitose lietuvių bibliografijose, o kai kurie iš šių spaudinių iki šiol nebuvo surasti. Prie tokių bibliografams iki šiol plačiau nežinomų spaudinių priklauso trys 1862 m. smulkūs leidiniai:

1) Dowana blajwi[s]tes in fol. str. 1. 1 arkusz nakład i druk Zawadzkiego. („Kurjer wileński“, 1862, 30 pазdzjernika, Nr. 85).

2) Marya! be greika pradieta, melskies uz mumis, kuri pri Tawies pribiegam. in 8° str. 4, 1/4 ark. nakład i druk Syrkina. („Kurjer wileński“, 1862, 15 maja, Nr. 38).

3) Kas Ją mil, zino wiską, mok wiską, ir apturies wiską. in 8° str. 4, 1/4 ark. nakład i druk Syrkina. (Ten pat.)

Sąrašuose spaudiniai buvo registruojami be aiškesnės sistemos, greičiausiai pagal atsiuntimo į cenzūros komitetą laiką. Bibliografinis aprašas detalus: nurodoma pilna antraštė ir paantraštė originalo kalba. Jeigu antraštiniame puslapyje nurodytas autorius arba kriptonimai, jie apraše nurodyti. Jeigu spaudinys pasirodė Vilniuje, leidimo vieta nenurodoma, jeigu kitur — žymima. Leidimo metai nežymimi — juos parodo sąrašų antraštės. Labai svarbu Vilniaus bibliografijoje buvo nurodyti spaustuves, nes tuo metu kai kurias visiškai stereotipiškas knygas ir tais pačiais metais spausdindavo keli Vilniaus spaustuvininkai (J. Zavadskis, J. Solcas, S. Romas, A. Dvorcas). Spaustuvės apraše buvo žymimos sisteminiai. Leidėjas — asmuo, kurio lėšomis išspausdinta knyga, ne visuomet žymimas. Nuosekliai žymimas formatas, puslapių skaičius ir spaudos lankų kiekis.

Tačiau apraše buvo ir daug trūkumų. Pirmiausia pažymėtinos labai gausios korektūros klaidos: iškraipytos antraštės, neteisingai nurodyti puslapiai ir kt. Kartais aprašas pradedamas virš antraštės esamu užrašu, kuris spaudinio visiškai neapibūdina. Tokiu būdu aprašytas leidinys „Rodikle prijemima ing brostwą blajwistew“²⁰. Vietomis praleistas knygos autorius, paruošėjas, pvz., L. Ivinskio kalendorių apraše sudarytojo pavardė nėra nurodoma, nors antraštiniame puslapyje ji žymima: „parasztais par L. Iwiński“. Nepažymėtas kai kurių knygų leidėjas. Dėl to kartais iškyla sunkumų, identifikuojant knygas. Štai „Lietuvių bibliografijoje“ (Nr. 1293) užregistruotas J. Solco išspausdintas „Senas auksa altorius“ (1861). „Kurjer wileński“ nurodo 1861 m. M. Zymelovičiaus spaustuvėje išspausdintą to paties pavadinimo ir dydžio knygą. Vilniaus Valstybinio universiteto Mokslinėje bibliotekoje yra 1861 m. „Senas auksa altorius“, išleistas S. Solco lėšomis, išspausdintas M. Zymelovičiaus spaustuvėje. Tad lieka neaišku, ar čia turime tris atskirus leidimus, ar nepreciziškai aprašytą vieną spaudinį. V. Biržiška nurodė spaustuvininką

²⁰ Wiadomość bibliogr. za miesiąc maja 1862.—„Kurjer wileński“, 1862, 12 czerwca, Nr. 45.

J. Solcą, „Kurjer wileński“ — leidėją M. Zymelovičių, kai tuo tarpu pačioje knygoje nurodyti abu — spaustuvininkas ir leidėjas.

Nepaisant pasitaikančių netikslumų, bibliografiniai duomenys apie lietuviškus spaudinius, užfiksuoti laikraštyje „Kurjer wileński“, yra svarbūs lietuvių bibliografijai. Jie padeda išaiškinti spaudos draudimo metais išleistas kontrafakcijas, kurios ypač dažnai turėdavo fiktyvias 1860—1863 m. leidimo datas. Stai V. Biržiška „Lietuvių bibliografijos“ 2-joje dalyje nurodo 1861 m. pasirodžiusį leidinį „Wadomas i dangū“. Vėliau savo veikalo 3-joje dalyje (p. CLXXI) jis spėjo, kad tai turėjęs būti 1862 m. leidinys arba tai buvusi kontrafakcija²¹. „Kurjer wileński“ bibliografiniame sąraše nurodoma, kad šis leidinys pasirodė 1862 m. spalio mėn.

Vilniaus spaudos einamoji bibliografija padeda patikslinti kai kurių leidinių išleidimo metus. V. Biržiškos „Lietuvių bibliografija“ nurodo, kad L. Ivinskio 1861 m. kalendorius pasirodė 1861 m. Iš tikrųjų šis spaudinys pasirodė 1860 m. rugpiūčio mėn. V. Juzumavičiaus knygoje „Gimimas žmogaus“ cenzūros leidimo data yra 1861 m. birželio 17 d. Tuo remdamasis, V. Biržiška nurodė, kad knyga išleista 1861 m. Iš tikrųjų knyga buvo išspausdinta 1862 m., nes į cenzūros komitetą atsiųsta tų metų balandžio mėn.

Laikraštyje „Kurjer wileński“ pateiktus bibliografijos duomenis sulyginus su V. Biržiškos „Lietuvių bibliografija“, matome, kad tarp jų yra kai kurių skirtumų, žymint puslapius. Pvz., V. Biržiška nurodė, kad knyga „Mokslas skajtima“ (1861, M. Zymelovičiaus sp.) turi 40 p., o laikraštis nurodė tiksliau — 32 p. V. Biržiška nurodo, kad leidinys „Rožanczius“ („Lietuvių bibliografija“, d. 2, Nr. 1302) yra 348 p. dydžio, o „Kurjer wileński“ pažymi tiksliau — 352 p. Skirtingą puslapių skaičių šie šaltiniai nurodo ir kai kuriems kitiems leidiniams²². Laikraščio „Kurjer wileński“ bibliografijos duomenys leidžia patikslinti spaudinių aprašą. Gali būti čia ir tokių atvejų, kai „Kurjer wileński“ ir V. Biržiška „Lietuvių bibliografijoje“ registravo skirtingus leidinius, tik jie ne visi išliko ir nebuvo de visu patikrinti.

Tuo būdu, XIX a. viduryje Vilniaus periodikoje išspausdinta einamoji bibliografija turėjo didelės bibliografinės-informacinės bei kultūrinės-istorinės reikšmės: ji davė kelių metų Lietuvos spaudos bibliografiją, pavaizdavo lietuvių spaudos būklę prieš spaudos uždraudimą. Einamosios bibliografijos sąrašai turėjo reikšmės vėlesniems, tame tarpe ir tarybiniais, bibliografams, tiriant feodalizmo laikotarpio lietuvių spaudos istoriją, ruošiant nacionalinę bibliografiją.

Lietuviškų knygų prekybinė bibliografija

Žymiausi knygų leidėjai ir prekybininkai Lietuvoje beveik pusantro šimto metų buvo Zavadskių šeima. Knygų leidimą ir prekybą Juozapas Zavadskis pradėjo 1805 m., tapęs Vilniaus universiteto spaustuvininku. 1838 m. mirus J. Zavadskiui, jo darbą tęsė A. Zavadskis (1814—1875). Pati spaustuvė ir toliau buvo vadinama Juozapo Zavadskio vardu.

Pradžioje lietuviškų knygų J. Zavadskis išleisdavo labai nedaug — iki 1831 m. išleido vos keletą knygelių. (Pirmoji J. Zavadskio išspaus-

²¹ Vilniaus Valst. universiteto Mokslinėje bibliotekoje yra šios knygos egzemplioriai, kurių antraštiniame puslapyje nurodyta 1861 m. data, o viršelyje — 1862 m. Cenzūros leidimo data — 1862 m. liepos 28 d.

²² Wiadomość bibliogr. za lipiec 1862 roku.—„Kurjer wileński“, 1862, 21 sierpnia, Nr. 65; Wiadomość bibliogr. za sierpień 1862 roku.—„Kurjer wileński“, 1862, 25 wrzesnia, Nr. 75.

dinta lietuviška knyga „Lietuwiszkas ewangelias. .“ buvo išleista 1806 m.) Žymiai daugiau lietuviškų knygų J. Zavadskis išleido XIX a. viduryje ir ypač 6-jame to šimtmečio dešimtmetyje. Pagal apytikrius V. Biržiškos „Lietuvių bibliografijos duomenis, 1852—1862 m. J. Zavadskio spaustuvėje buvo išspausdinta apie 65% tuo metu Vilniuje pasirodžiusių lietuviškų spaudinių. Jis leido daugiausia religinę literatūrą, tačiau jė spaudos produkcijoje buvo ir reikšmingų pasaulietinio turinio leidinių, pvz., L. Ivinskio kalendoriai.

J. Zavadskis buvo suinteresuotas knygų reklama ir informacija apie išleistas bei prekyboje esamas knygas. Tuo tikslu Zavadskiai leido prekybinę bibliografiją — katalogus, reklaminius sąrašus ir kt. Ji buvo leidžiama knygų, atskirų lapų pavidalu, spausdinami sąrašai jo paties leidiniuose. Jau antrais savo veiklos metais (1806 m.) J. Zavadskis išleido knygų užsienio kalbomis katalogą („Catalogue de livres français, italiens, anglais et latins“). Panašių užsienio knygų katalogų pasirodydavo ir vėliau, pvz., 1821, 1823, 1837 m. ir kt. Buvo išleista mokslinės literatūros katalogų, pvz., 1828 m. išėjo medicinos, chirurgijos, farmacijos, botanikos ir kitų sričių literatūros katalogas. J. Zavadskis išleido keletą gaidų katalogų (1845, 1865 m.). Daugiausia buvo leidžiama knygynuose buvusių lenkiškų knygų bei J. Zavadskio išspausdintų knygų katalogų. Atskirais laiko tarpais katalogai buvo leidžiami periodiškai. Juose greta lenkiškųjų knygų randame ir vieną kitą spaudinį lietuvių kalba. Pirmasis J. Zavadskio katalogas, užregistruotas lietuviškų knygų, pasirodė 1811 m. („Katalog xiąg polskich. .“., p. 160—161). Lietuviškų knygų užtinkame 1833, 1852 ir kitų metų kataloguose. Prie reikšmingiausių J. Zavadskio katalogų reikia skirti suvestinį 1854—1856 m. spausdintą katalogą „Pranešimų rinkinys“²³, kuriame autorių bei antraščių pagrindinių daiktavardžių abėcėlės tvarka klasifikuojamos knygyne turimos knygos. 1859 m. prie šio katalogo buvo išleista dalykinė rodyklė²⁴. Šiame kataloge užregistruota keletas lietuviškų knygų: „Senas auksa altorius“ (1853), „Lietuwiszkas ewangelias“ (1806), L. Ivinskio kalendorius (1846, 1847 ir 1848), Karaliaučiaus leidinys — Veiso „Mažios Szuil-Knygėles“, „Mokslas skajtyma“ (1838) ir kt. Be to, šiame kataloge buvo užregistruota kelios dešimtys Lietuvos, jos gamtą, lietuvių tautą, jos kalbą, istoriją liečiančių knygų, tautosakos rinkinių (K. Bogušo, J. Jaroševičiaus, L. Jucevičiaus, J. Jundzilo ir kitų knygų).

Dalykinėje rodyklėje yra rubrika „Lenkijos ir Lietuvos istorija“. Kataloge užregistruota nemaža lietuviška tematika parašytų grožinės literatūros kūrinių (J. Kraševskio, L. Kondratavičiaus, I. Chodzko ir kt.). 1859 ir 1863 m. išėjo tolesnis šio katalogo tęsinys: Nr. 15—16²⁵ ir 17—18.

Reikšmingas to meto Lietuvos bibliografijos faktas buvo J. Zavadskio išleistas Varnių skaityklos, veikusios prie knygyno, katalogas²⁶. Jis buvo skirtas skaityklos skaitytojams. Nors tame kataloge lietuviškų knygų nėra, tačiau jis reikšmingas ypač tuo, kad jame užregistruota daugiau kaip 600 grožinės literatūros veikalų lenkų kalba. Iš Varnių skaityklos

²³ Zbiór uwiadomień o ksiązkach polskich i niektórych łacińskich, znajdujących się w księgarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie 1780—1855. N. 1—14. Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1856. 232 s.

²⁴ Skorowidz podług materyi ułożony do zbioru uwiadomień o ksiązkach polskich znajdujących się w Księgarni pod firmą Józefa Zawadzkiego w Wilnie. N. 1—14. Wilno, 1859. 66 s.

²⁵ Zbiór uwiadomień o ksiązkach polskich 1855—1858. . . Poprzedzony systematycznym skorowidzem podług materyi ułożonym. N. 15—16. Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1859. XVI. 48 s.

²⁶ Uwiadomienie o dziełach polskich znajdujących się w czytelnicy przy księgarni pod firmą Józefa Zawadzkiego w Worniach pod Telszami. Wilno, w drukarni Józefa Zawadzkiego, 1857. 48 s.

apylinkės gyventojai galėjo gauti paskaityti lenkų bei užsienio klasikų (V. Sekspyro, V. Gėtės, O. Balzako, Z. Zand, V. Hugo ir kt.) kūrinius. Dalis lenkų rašytojų savo kūriniuose lietė Lietuvos praeitį, jos istoriją.

J. Zavadskis, ypač išaugus lietuviškų knygų paklausai, rūpinosi ir platesne šių knygų reklama, Lietuvos gyventojų informavimu apie turimus leidinius. Tuo tikslu J. Zavadskio lietuviškų leidinių paskutiniuose viršelio puslapiuose buvo spausdinami lietuviškų knygų reklaminiai sąrašai, pvz., tokius sąrašus turi 1859, 1861 ir kitų metų L. Ivinskio kalendoriai ir kiti leidiniai. Juose buvo pateikiama žinių apie naujausius J. Zavadskio leidinius. Buvo taip pat spausdinami platesni ne tik J. Zavadskio leidinių registravę prekybiniai katalogai. Prie įdomesnių XIX a. vidurio lietuviškų knygų prekybinės bibliografijos darbų skirtinas 1854 m. išspausdintas Varnių knygyne parduodamų knygų katalogas „Knigas žiamejtiszkas...“²⁷. Jame užregistruota 17 spaudinių: devynios S. Daukanto Peterburge išspausdintos liaudies švietimui skirtos mokslo populiarizacijos knygelės, dvi M. Valančiaus knygos („Žemajtiu wiskupiste“ ir jo versta knyga „Tamosziaus isz Kempis“), bei šešios J. Zavadskio išleistos 1852—1854 m. religinio turinio knygos. Taigi, šiame nedideliame sąrašė vyrauja S. Daukanto 1842—1849 m. išleistos pasaulietinio turinio knygelės apie apynių, sodų, tabako auginimą, medžių sėklų rinkimą, knygelė apie bites, „Pasakos Phedro“, „Giwatas didiujų karwaidū“ ir „Abecija Ijtuwitū — kalnienū — žiamajtiū kalbos“. Aprašas gana detalus: nurodoma pilna antraštė, autorius, vertėjas, leidimo metai, kaina, o kartais pažymimas formatas, iliustracijos ir kt. Leidimo vieta ir puslapiai nežymimi.

Atskiru leidiniu lietuviškų knygų katalogas „Knigas žemajtiszkas iszduotas kasztu ir spaustuwi Jozapa Zawadzka Wilniuje, o kurias gal kiekwienas pirkti Warniuse Kniginiczio to paties Jozapa Zawadzka“ pasirodė 1858 m. Jame buvo užregistruotos 25 paskutinių kelerių metų laiko tarpu pasirodžiusios daugiausia religinio turinio knygos. Iš pasaulietinio turinio leidinių sąrašė randame du elementorius, 1859 m. L. Ivinskio kalendorių ir S. Daukanto knygutę „Siejamoses paszaro-žoles“ (1854).

Paskutinis lietuviškų knygų prekybinės bibliografijos leidinys ir apskritai paskutinis kiek didesnis literatūros sąrašas prieš spaudos uždraudimą buvo kartu su lenkiškų knygų katalogu²⁸ išspausdintas „Sąrašas liaudžiai skirtų religinių ir kitokių knygų žemaičiu-lietuvių kalba, išleistų Wilniuje Juozapo Zavadskio lėšomis ir spauda“²⁹. Jame registruojamos 36 paskutinių kelerių metų knygos. Spaudinių tematika nepakitusi, registruojama nemažai tų pačių knygų, kaip ir ankstesniame kataloge.

Literatūra abiejuose kataloguose išdėstyta antraščių abėcėlės tvarka. Bibliografinis aprašas gana detalus: nurodyta antraštė, autorius, leidimo vieta, metai ir knygos kaina (atsižvelgiant į įrišimo medžiagą ir kokybę).

Pastoviai reklaminius literatūros sąrašus J. Zavadskis spausdino populiariniuose L. Ivinskio kalendoriuose. Pirmą kartą toks sąrašas „Knigas žemajtiszkas iszduotas kasztu ir spaustuwi Jozapa Zawadzka Wilniuje, o kurios gal kiekwienas pirkti Warniuse Kniginiczio to paties Jozapa Zawadzka“ pasirodo 1859 metų kalendoriuje (išleistas 1858 m.). Jame

²⁷ Knigas žiamejtiszkas iszduotas kasztu ir spaustuwi Jozapas Zawadzka Wilniuje, o kurios gal kiekwienas pirkti Warniuse Kniginiczio to paties Jozapas Zawadzka.— Kn.: Rucevičius S. Jezus Maria... Wilniuje, kasztu ir spaustuwieje J. Zawadzka, 1854, p. 429—432.

²⁸ Spis dzieł dla pierwiastkowego kształcenia przeznaczonych, znajdujących się w Księgarni pod firmą Józefa Zawadzkiego w Wilnie, Wilno, 1863, 8 s.

²⁹ „Spis książek nabożnych i rozmaitych w języku Zmudzko-Litewskim dla Ludu wydanych nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego w Wilnie“. Lietuviškų knygų sąrašas apima 7—8 puslapius.

užregistruota be aiškios sistemos 17 religinių knygų. Vėliau ta pačia antrašte šis sąrašas spausdinamas 1861 metų kalendoriuje (p. 62—63). Į šį sąrašą įtraukta 30 knygų; išdėstytos antraščių abėcėlės tvarka. Tai daugiausia religinio turinio knygos; pasaulietinę literatūrą atstovauja L. Ivinskio kalendorius, pora elementorių, S. Daukanto knygutė apie sėjamąsias pašarines žoles. 1862 metų kalendoriuje (p. 54—55) reklaminame sąraše užregistruotos 32 daugiausia tos pačios, kaip ir ankstesniame kalendoriuje, nurodytos knygos, o 1863 metų kalendoriuje (p. 45—46)—36 knygos. L. Ivinskio 1864 metų kalendoriuje reklaminio knygų sąrašo jau nėra.

Tuo būdu, keletą metų L. Ivinskio kalendoriuje buvo pastovus J. Zavadskio leidinių reklaminės bibliografijos skyrius. Be to, reklaminiai sąrašai sutinkami ir daugelyje kitų J. Zavadskio leidinių, pvz., „Kialetas žodžių“ (1861), „Griesznikas“ (1860), „Kałwaria“ (1861) ir kt. Aišku, visų tų sąrašų kultūrinę-istorinę reikšmę menkino juose vyraujanti religinio turinio literatūra—jie iš esmės tarnavo religinių obskurantiškų knygų reklamai ir platinimui.

Prekybinės bibliografijos leidinius spausdino ir kiti Vilniaus spaustuvininkai. Štai Vilniaus knygų leidėjo ir prekybininko R. Rafalavičiaus kataloge³⁰ buvo registruojama ir lietuviškų knygų. Jame užregistruoti trys lietuviški spaudiniai: „Mokslas skaytima“ (1852) ir dvi 1850—1851 m. religinio turinio knygos.

Populiariausi ir gausiausiai leidžiami, aišku, buvo J. Zavadskio katalogai. Jie priklauso prie XIX a. viduryje labiausiai Lietuvoje paplitusių bibliografinių leidinių. J. Zavadskis leidžiamus katalogus stengėsi platinėti gyventojų tarpe: siuntinėdavo atskiriems asmenims, ypač knygų platintojams, nemokamai dalindavo Varnių skaityklos skaitytojams³¹ ir kt.

Prekybiniai katalogai supažindindavo Lietuvos gyventojus su moksline literatūra lenkų, iš dalies rusų bei užsienio kalbomis. Katalogai informuodavo apie mokymo tikslams skirtus leidinius, praktinio turinio knygas, supažindindavo su lenkų bei pasaulinės literatūros klasikais. Visa tai turėjo teigiamos reikšmės Lietuvos švietimui ir kultūrai. J. Zavadskio kataloguose buvo užregistruota nemaža lituanikos knygų—istorijos, gamtos mokslų, geografijos, grožinės literatūros kūrinių, savo tematika susijusių su Lietuva, lietuvių tauta. Ši literatūra skatino skaitytojus gilintis į savo krašto praeitį, jos gamtą ir pan. Lietuviškų knygų prekybiniai katalogai bei informaciniai sąrašai atliko ne tik reklamos uždavinius, bet ir kultūrinį vaidmenį: juose buvo registruojama naujai išleidžiamų knygų produkcija, jie supažindindavo skaitytojus bei knygų platintojus su išleistais bei knygų rinkoje esamais spaudiniais. Prekybiniuose kataloguose bei reklaminuose sąrašuose pažymėtos knygų kainos tuo metu turėjo komercinius tikslus, o vėlesniems bibliografams ir spaudus tyrinėtojams tie duomenys turėjo bibliografinės ir istorinės vertės. J. Zavadskio prekybiniais katalogais naudojosi vėlesnieji lietuvių bibliografai (L. Ivinskis, J. Karlovičius, V. Biržiška ir kt.). Tam tikros reikšmės (kaip kontrolės priemonė) jie turi ir tarybiniais lietuvių bibliografams, ruošiant nacionalinę bibliografiją.

XIX a. vidurio Lietuvoje išleistų spaudinių einamoji bibliografinė registracija ir prekybinės bibliografijos katalogai davė beveik pilną Lietuvoje išleistas spaudos produkcijos ir Rusijos teritorijoje išleistų lietu-

³⁰ Wykaz książek polskich wydanych nakładem pod firmą Rubena Rafalowicza w Wilnie. Wilno, 1859. 32 s.

³¹ „Katalogi nowo wydanych z pod prassy dzieł, któremi czytelnia nie przestani się z bogacać, będą od czasu do czasu ogłaszane i rozdawane bezpłatnie Abonentom“ (Uwiedomienie o dziełach polskich znajdujących się w czytelnii... Wilno, 1857, s. 4).

вишкų spaudinių vaizdą. Juose buvo užfiksuota apie 200 lietuviškų, apie 300 lituanikos ir keli tūkstančiai įvairiomis kalbomis Vilniuje ir kitose Lietuvos vietose išleistų spaudinių. Pasitaikančios bibliografijos spragos, aprašo, klasifikacijos ir kitos klaidos bei trūkumai (pvz., nuosekliai nebuvo žymimas leidinių tiražas) menkino šių bibliografijų vertę. Nepaisant šių trūkumų, einamosios bibliografinės registracijos ir prekybinės bibliografijos leidiniai turėjo didelės informacinės bibliografinės reikšmės to meto visuomenei, taip pat vėlesniems bibliografams, registravusiems lietuvių spaudinius bei lituanikos medžiagą (J. Karlovičiui, S. Baltramaičiui, V. Biržiškai ir kt.). Tuos bibliografijos šaltinius tiria tarybiniai bibliografai, ruošdami lietuvių nacionalinę bibliografiją. Minėtieji bibliografiniai šaltiniai šiuo metu turi ir platesnę kultūrinę-istorinę reikšmę, tiriant lietuviškų spaudinių bei Lietuvos spaudos istoriją.

ТЕКУЩАЯ И КНИГОТОРГОВАЯ БИБЛИОГРАФИЯ ЛИТОВСКОЙ ПЕЧАТИ ДО 1864 г.

В. ЖУКАС

Резюме

Важнейшим фактом литовской библиографии середины XIX в. следует считать текущую библиографическую регистрацию литовской печати. Выходившие в Литве, а также и в других местах России (в Петербурге, Даугавпилсе, Митаве и др.) произведения литовской печати в период с 1837 г. до середины 1855 г. последовательно регистрировал «Журнал Министерства народного просвещения». В библиографическом приложении журнала (в «Указателе вновь выходящих книг») было зафиксировано 105 литовских изданий и более 200 произведений литуаники (литературы о Литве и литовском народе). При всех многочисленных ошибках в описании зарегистрированной литературы и неточностях в её классификации, это было важное библиографическое издание, зафиксировавшее основную массу вышедших в то время произведений печати и информировавшее общественность о печатной продукции Литвы и в особенности Вильнюса. Некоторые издания, отмеченные в этом журнале, не известны из других библиографических источников. После прекращения публикации библиографических сведений в прибавлениях к указанному журналу, произведения печати, издававшиеся в Литве, отражались в «Библиографических листках», прилагавшихся к журналу «Отечественные записки».

В середине XIX века предпринимаются усилия организовать текущую библиографическую регистрацию печати Литвы в некоторых вильнюсских изданиях. Первый библиографический список вильнюсской печати был отпечатан в «Памятной книжке Виленской губернии на 1853 год»: он охватил 93 издания 1852 года (в том числе 2 литовских). Второй подобный список находим в своеобразном вильнюсском альманахе «Pismo zbiogowe wileńskie» (1859 г.): в нём отпечатана «Вильнюсская библиография за 1858 г.», охватившая 209 изданий, в том числе 16 на литовском языке.

Большое значение имела текущая библиография вильнюсской печати, публиковавшаяся с ноября 1859 г. в газете «Kurjer wileński» («Виленский вестник»). В ней под названием «Виленская библиография», а затем «Библиографические сведения...» регулярно сообщались

сведения о новых изданиях за один или два месяца. До декабря 1862 г. «Kutjer wileński» зарегистрировал 599 изданий, в числе которых было 60 литовских книг. Среди последних было несколько изданий, не включавшихся в какие-либо другие библиографические источники.

Текущую библиографическую регистрацию того периода дополняет выходившая тогда же книготорговая библиография. Крупнейший вильнюсский издатель и книготорговец первой половины XIX в. Иосиф Завадский выпустил большое количество различных каталогов, в которых сообщались сведения и о литовских изданиях. Отдельные каталоги были им специально посвящены произведениям литовской печати. Немало рекламных списков литературы он опубликовал и в литовских изданиях (например, в календарях Л. Ивинскиса).

Всего в изданиях текущей библиографической регистрации, книготорговых каталогах и рекламных списках литературы, появившихся в середине XIX в., было зафиксировано около 200 литовских изданий, ок. 300 произведений литуаники и несколько тысяч изданий, вышедших в Вильнюсе и других местностях Литвы на польском, русском, древнееврейском, латинском и иных языках. Все эти библиографические работы были важными информационными источниками для общественности того времени; на них опирались и позднейшие литовские библиографы, составлявшие указатели литовской печати (Я. Карлович, С. Балтрамайтис, В. Биржишка и др.). Эти источники внимательно исследуются библиографами Советской Литвы, подготавливающими национальную библиографию.
